

Elias célja a megértés. A civilizációt folyamatként tételező szerző oknyomozó vizsgálatában tárja fel azt az utat, ahogy Németország a II. világháború során eljut a civilizáció teljes összeomlásáig. Össztársadalmi struktúrákat vizsgál. Változásuk nyomon követése árnyalja a német nép habitusáról bennünk élő képet. A poroszos fegyelem, kitarítás, szorgalom és hasonló közhelyé vált jellemzők, amelyekkel a németeket leírják, más megvilágításban tűnnek fel, ha tisztában vagyunk *a párbajképes társadalom* jelentésével. Ugyanakkor a formalizáltság mint viselkedésminta átalakulása, *informalizálódása* magyarázatul szolgál arra a jelenségre, amely a huszadik századot a státusbizonytalanság évszázadává tette, a hatalmi viszonyok olyan átalakulását segítve ezzel elő, hogy a nemzetiszocializmus számára lehetővé váljék egy kollektív cél mániákus megelevenítésével a civilizáció pillanatnyi megsemmisítése. „A klasszikus veszélyhelyzet – írja Elias – nem a tényleges hatalomvesztéskor áll elő, hanem akkor, amikor e nemzetek fiai nem képesek tudomásul venni hatalmi súlyuk csökkenését, és azt, hogy az államok rangsorában elfoglalt helyük veszélybe kerül.”

A németek számára elkerülhetetlen a találkozás azzal a stigmával, amelyet a nemzetiszocializmus tizenhárom éve hagyott a társadalmon. A kötet utolsó része a reakciók

és válaszok hátterét mutatja be. Magyar olvasóként legfeljebb csodálkozhatunk, hiszen a vasfüggöny mögül kevesen követhették figyelemmel a Szövetségi Köztársaság társadalmának alakulását. Ezért Elias munkája ilyen tekintetben hiánypótló. A múlttal való elszámolás módja magyarázza a német társadalom háború utáni nemzedékének marxizmus felé fordulását, ami hatását tekintve a mai napig érezhető. Bár a könyv vizsgálódásai húsz évvel ezelőtt fejeződnek be, érdemes továbbgondolnunk a feltárt láncolatokat, ami akár egy alapos önvizsgálatot is felöllelhet.

ÁBRAHÁM DÁNIEL

(Fordította Győri László, Helikon Kiadó, Budapest, 2002, 394 oldal, 2800 Ft)

IGOR R. SAFAREVICS:

A szocializmus mint világtörténelmi jelenség

Igor Safarevics 1923-ban született. Orosz matematikus, filozófus, történész. Először matematikusként lett világhírű. Csodagyerek volt, huszonhárom évesen megszerezte a tudományok doktora címet. A számelmélet világhírű matematikusát számos külföldi akadémia választotta tagjává. Hazájában azonban csak 1991-ben lett akadémiai tag. A het-

venes évektől kezdve érdeklődése egyre inkább a társadalmi folyamatok felé fordult, és a szovjet emberjogi mozgalom egyik vezető alakja volt Szolzsenyicin és Szaharov mellett. A szocializmusról szóló könyvét Párizsban jelentette meg 1977-ben. Csak világhíre mentette meg a börtöntől. A most megjelent fordítás alapja az 1994-ben Moszkvában megjelent háromkötetes munka első kötete (zárójelben jegyzem meg, hogy az orosz címben nem Safarevicsként, hanem Saharevicsként írják a nevét), amelynek címe: *A szocializmus mint világtörténelmi jelenség – két út a szakadék felé.*

Safarevics azt vizsgálja, hogy a szocializmus hogyan nyilvánult meg a történelem során. Irodalmi és történelmi példák vizsgálata alapján megállapítja, hogy minden történelmi korban megjelenik a „szocializmus”, mint az ember hite egy igazságosabb, boldogabb társadalomban. A keresztény vallásban ez a hit Isten ezeréves földi országolását reméli, melyet chiliazmusnak neveznek. Safarevics a chiliaisztikus szocializmus fogalmát bevezetve megállapítja, hogy a „szocializmus” egyidős az emberiséggel az ókortól kezdve a *Kommunista kiáltványig*. Minden korban megjelenik valamilyen formában, és nagy pusztítást hagy maga után. A szocializmus célja az emberiség halála – állapítja meg. Ez az önpusztító törekvés az egész emberiség lelki motívumának tekinthető.

„A szocializmus az emberiség egyik önpusztító, a Semmi felé irányuló törekvése, és pedig a társadalom szerkezetében megnyilvánuló önpusztítás.” A Semmi a szocializmus végső titka. Ha így értelmezzük a szocializmust, akkor érthetővé válik, miért ellensége az egyénnek, miért igyekszik elpusztítani az emberi személyiséget támogató, erősítő erőket: vallást, kultúrát, családot, egyéni tulajdont. Ezzel összhangban van az, hogy az embert az állami gépezet alkatrészévé alacsonyítja, bebizonyítja, hogy az ember valójában csak mint személytelen erők – a termelés vagy osztályérdek – megnyilvánulása létezik.

Ennek ellenére a huszadik század a szocializmus hallatlan sikerét hozta. Ez elsősorban a szocializmus marxista formájának a sikere volt. Főként azzal magyarázható Safarevics szerint, hogy a marxizmus válasszal tudott két kérdésre: kinek a keze roppantja össze a régi világot és mi a mozgalom legfelső szentesítő tekintélye? Az első kérdésre a proletariátus, a másodikra a tudomány a válasz. Mára mindkét elmélet tarthatatlanná vált. A proletariátus nem forradalmi erő, a tudomány pedig elvesztette kétségbevonhatatlan tekintélyét – állapítja meg. A tudomány túl sok eredménye vált az emberiség számára csapássá. Viszont ha föltesszük, hogy a szocializmus értelme, amelyre az emberiségnek szüksége van, bizonyos tapasztalat

megszerzésében rejlik, akkor ezen az úton óriási tapasztalatokra tettünk szert. Ez mindenekelőtt Oroszország mély tapasztalata, amelyet csak most kezdünk tudatosítani. Vajon ez elég-e az egész világnak? Vagy az vár az emberiségre, hogy összehasonlíthatatlanul nagyobb méretekben élje át ugyanezt? – kérdezi. A történelem az 1977-es megjelenés óta megadta a választ. Safarevics leszögezi, hogy az embernek minden körülmények között megadatott akaratszabadság – abszolút, mely magában foglalja a végző kérdés szabadságát is: a választást élet és halál között.

Safarevics könyvében szakít az állandó növekedés- és fejlődélmélettel. Nem hiszi, hogy az ember két út: a parancsuralmi rendszer és a liberális kapitalizmus között választhat csak. Az egyetlen lehetséges kiút – állapítja meg művének utolsó soraiban – az állandó növekedésen alapuló fejlődésről áttérni a létezés stabil módjára.

BARACSI ERZSÉBET

(*Kairosz Kiadó, Budapest, 2002, 448 oldal, 3500 Ft*)

JOHN KEEGAN:

A hadviselés története

John Keegan korábbi, részben magyarul is megjelent munkáival meg-

újította a hadtörténetírást, mert a hadjáratok és a harcászati eljárások elemzése helyett arra összpontosított, hogyan éli meg a csatában részt vevő ember az élet-halál küzdelmet.

Magyarul most megjelent könyvében a szerző átfogó kísérletet tesz arra, hogy felvázolja a hadviselés történetét a kezdetektől egészen 1993, a kötet megírása idejéig. Ezúttal sem klasszikus hadtörténeti munkát kap kézbe az olvasó. A nagyívű elemzés Carl von Clausewitz porosz katonatiszt, a napóleoni háborúk veteránja *A hadviselésről* című munkájának antitézise. Clausewitz a 19. század önbizalmával a hadviselés általános elméletét kívánta megalkotni, s hite szerint rá is lelt arra az alaptételre, melyből kiindulva ez az elmélet kialakítható. Tőle származik a mondat, hogy a háború a politika folytatása más eszközökkel, s a porosz veterán egész elméleti munkásságát erre a tételre fűzte fel.

E tétel azonban nem állja meg a helyét – érvel Keegan. Eleve feltételezi ugyanis államok és ésszerűen átgondolt, felismert államérdekek létét, amelyről az emberi történelem legnagyobb részében nem beszélhetünk. Az agresszió és a hadakozás a szerző szerint majdnem egyidős az emberrel: „a háború korántsem csak a politika folytatása, hanem annál sokkal többet ölel fel a világból: az egyes társadalmak kultúrája fejeződik ki benne, míg más társadalmakban éppen a háború szabja meg a